Andriejus STOLIAROVAS

Lietuvių pagalbinės policijos (apsaugos) 252-asis (Kauno) batalionas. Nežinomas bataliono istorijos fragmentas

Skiriama tai, kuri mūsų laikais nepriimtina – tiesai.

Antrojo pasaulinio karo metais Vokietijos pusėje veikė lietuvių pagalbinės policijos (apsaugos) batalionai, kitaip – lietuvių policijos batalionai (*Litauische Schutzmannschafts Bataillone, Schutzmannschaft der Ornungspolizei, Schuma*), tai gausiausiai, ilgiausiai veikusios formuotės[1], dalyvavusios kovose su sovietų armija, rengiant ir vykdant genocido, antipartizanines, baudžiamąsias akcijas prieš vietos ir kaimyninių šalių gyventojus. Iki šių dienų išlieka aktualus šių formuočių karių dalyvavimo karo nusikaltimuose ir nusikaltimuose žmogiškumui, holokausto[2] (genocido) politikoje klausimas.

[1] Iš viso buvo suformuota 26 lietuvių policijos batalionai (laikinai suformuoti batalionai: 2-asis E (atsargos, Kauno apygarda), 7-asis (Vilniaus apygarda), 10-asis F (fronto, Panevėžio apygarda), 15-asis B (laikinas pavadinimas), Lietuvių policijos batalionas (Drezdenas, Vokietija) – neįskaičiuotini), kuriuose tarnavo apie 12–13 tūkst. karių. Estai suformavo 26 batalionus (bataliono dydis – 500 karių, iš viso tarnavo 10–13 tūkst.). Latviai suformavo 48 policijos ir 7 etninių rusų batalionus (vadinamų latgalių batalionais, kurių dydis 300–700 karių), juose tarnavo apie 15 tūkst.

[2] Holokaustas – žydų diskriminavimas, persekiojimas ir naikinimas, kurį 1933–1945 m. vykdė nacių Vokietija. Iš lot. *holokaustum* – auką sudeginau visiškai, iš hebr. *shoa* – baisi nelaimė, visiškas sunaikinimas.

Visai neatsitiktinai pasirinktas Kaunas, vokiečių okupacijos metais buvęs pagrindiniu lietuvių karinės-policinės struktūros formuočių formavimo centru, – čia suformuota 11 batalionų. Tuo tarpu Vilniuje – 7 batalionai, kitose Lietuvos ir kaimyninių valstybių vietovėse (Telšiuose, Panevėžyje, Prienuose, Dünaburge (dab. Daugpilis, Latvija), Svyriuose (dab. Baltarusija)[3], Kėsline (Pomeranija, Vokietija)) – po 1[4]. Būtent Kaune suformuoti batalionai daugiausiai prisidėjo prie holokausto politikos. Tikslingiausiai būtų šią sąvoką įvertinti dviem aspektais: 1) tiesioginis dalyvavimas holokauste (šaudymas), 2) netiesioginis dalyvavimas holokauste (konvojavimo, transportavimo, šaudymo metu teritorijos ir pasmerktųjų apsaugos, sargybų prie dujų kamerų, krematoriumų, getų ir koncentracijos stovyklų apsaugos tarnybos). Ne išimtis ir šis Kaune suformuotas batalionas, istoriografijoje dažniau įvardijamas kaip 252-asis E (*Ersatz* – rezervinis) batalionas, kuris yra netiesioginio dalyvavimo holokauste pavyzdys.

Autoriaus pasirinkta tyrinėti tematika nesulaukė reikiamo istorikų dėmesio, todėl pasirenkant minėtąjį tyrimo objektą – įžengiama į mažai užpildytą tyrimų sferą. Konkrečiai tyrinėjamo bataliono istorijai yra pateikta vienintelė studija pavadinimu *Lietuvių policijos 2-asis (Vilniaus) ir 252-asis batalionai (1941–1944)*[5], kurios autorius istorikas Arūnas Bubnys. Minėtajam straipsniui recenziją buvo pateikęs ir Antrojo pasaulinio karo oficialusis korespondentas Henrikas Kudreikis[6], tačiau išreikštiems prieštaravimams truko argumentacijos, kurias kiek užpildė istorikas A. Bubnys[7]. Šios pasirinktos temos pobūdis sudarė galimybę tyrimui suteikti platesnį kontekstą, papildyti pastarojo studiją iš lietuvių policijos batalionų istoriografinės – holokausto istorinės perspektyvos.

Tyrimo metu buvo panaudoti straipsniai, veikalai, archyviniai šaltiniai, todėl visų aptarti išsamiai neįmanoma. Žemiau pateiktoje apžvalgoje apsiribota pagrindinių šaltinių aptarimu. Vykdant tyrimą autorius daugiausiai rėmėsi Lietuvos ypatingojo archyvo (*LYA*) fondais, kuriuose aptiksime bataliono veiklą anonsuojančių dokumentų: F. K-1. LSSR valstybės saugumo komitetas (KGB[8]). Daugiausiai buvo remtasi KGB vykdytomis karių baudžiamosiomis – filtracinėmis bylomis. Atlikus kelių bylų lyginamąją analizę, galima pateikti kiek išsamų

[3] Lietuva, Latvija, Estija ir Baltarusija sudarė Ostlando Reichkomisariatą (*Wehrmachtbefehlshaber Ostland*). Baltarusija *de jure* priklausė iki 1943 m. balandžio mėn., *de facto* iki 1944 balandžio mėn.

[4] Tyrimo autoriui nėra žinoma, kur buvo suformuoti 258-asis, 259-asis batalionai.

[5] A. Bubnys, Lietuvių policijos 2-asis (Vilniaus) ir 252-asis batalionai (1941–1944), *Genocidas ir rezistencija*, nr. 2 (8), 2000.

[6] H. Kudreikis, 2-asis savisaugos batalionas. Faktai ir šmeižtai, *Genocidas ir rezistencija*, nr. 2 (8), 2000, p. 174–175.

[7] A. Bubnys, Atsakymas ponui H. Kudreikiui, *Genocidas ir rezistencija*, nr. 2 (8), 2000, p. 176–177.

[8] KGB (*Комитет государственной безопасности*) – SSRS Valstybės saugumo komitetas.

kontekstą apie bataliono istoriją iš minėtosios tyrimo perspektyvos. Taip pat buvo remtasi ir Lietuvos centrinio valstybės archyvo (*LCVA*) saugomais policijos ir karinių įstaigų fondais, kuriuose atsispindi bataliono organizacinė struktūra, kiekybinė ir personalinė sudėtis, informacija apie vykdytas tarnybas: F. R-556. Lietuvos generalinės srities Kauno valstybinė leidykla, 1941–1944 m.; F. R-659. Tvarkos policijos vado prie SS ir policijos vado Lietuvoje įstaigos Vilniaus skyrius, 1941–1944 m.; F. R-691. Lietuvos generalinės srities Vilniaus miesto policijos 2-osios nuovados viršininkas, 1941–1944 m.; F. R-1018. Lietuvos generalinės srities Tvarkos policijos vadas prie SS ir policijos vadas, 1941–1944 m.; F. R-1173. Specialiųjų reikalų skyrius, 1941–1944 m. F.; R-1444. Lietuvos generalinės srities Kauno miesto komendantūra. Kaunas, 1941 m.

Tyrime ypatingą vietą užima šaltinių pagrindu sudaryti veikalai ir leidiniai. Atmetus politizuotus ir propagandinius veikalo aspektus nagrinėjama tema, vertingas dokumentų rinkinys „*Masinės žudynės Lietuvoje (1941–1944)*“[9] bei memuarinio pobūdžio veikalai, kurių autoriai tiesioginių įvykių liudytojai: Edis Weinsteinas (*Edi Weinstein*),[10] Samuelis Willenbergas (*Samuel Willenberg*)[11], Jeanas – Francoisas Steineris (*Jean – Francois Steiner*)[12], Antrojo pasaulinio karo oficialusis korespondentas Henrikas Kudreikis[13]. Iš istorinės literatūros sąrašo svarbu paminėti vertingas A. Bubnio ir Alfonso Eidinto studijas[14].

Šiame tyrime siekiama pateikti nežinomus 252-ojo (Kauno) bataliono istorijos aspektus, ypač iš holokausto istorinės perspektyvos, bei rekonstruoti bataliono veiklą 1942–1944 m. tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje (Maidanekas, Liublinas).

Tenka konstatuoti, kad tarptautinei bendrijai ir Lietuvos visuomenei reikalingi sukrečiantys įvykiai, kad jos suvoktų karinės – policinės struktūros formuočių nusikaltimus, istorinę raidą, neapsiribotų formaliais protestais. Pasirinktos temos pobūdis sudaro galimybę tyrimui suteikti platesnį kontekstą.

Bataliono vykdytos tarnybos Lietuvoje

Vokiečių Tvarkos policijos vado Lietuvoje plk. Wolfgango Denickes (*Wolfgang Denicke*) įsakymu dėl 1-ojo lietuvių rezervinio bataliono reorganizavimo 1942 m. gegužės 25 d. buvo pradėtas

[9] *Masinės žudynės Lietuvoje (1941–1944),* I d., Vilnius, 1965.
[10] E. Weinstein, *Quenched Steel. The Story of an Escape From Treblinka*, Jerusalem, 2002.
[11] S. Willenberg, *Revolt in Treblinka*, Warsaw, 1992.
[12] J. F. Steiner, *Treblinka*, New York, 1967.
[13] H. Kudreikis, 2-asis savisaugos batalionas. Faktai ir šmeižtai, *Genocidas ir rezistencija*, nr. 2 (8), 2000, p. 174–175.
[14] A. Bubnys, Lietuvių policijos 2-asis (Vilniaus) ir 252-asis batalionai (1941–1944), *Genocidas ir rezistencija*, nr. 2 (8), 2000; A. Eidintas, *Žydai, lietuviai ir holokaustas,* Vilnius, 2002.

formuoti, savanorišku principu, lietuvių 252-asis batalionas. Ši formuotė buvo suskirstyta į keturias kuopas ir dislokuota Šančių kareivinėse Kaune[15]. Bataliono vadu *de jure* tapo mjr. Bronius Bajeričius, tačiau *de facto* bataliono vadu buvo vokiečių ryšių karininkas (*Verbindungsoffizier der Schutzmannschaft*). Iš pradžių bataliono priežiūros (ryšių) karininku ir faktišku bataliono vadu buvo policijos kpt. Heinrichas Kruses (*Heinrich Kruse*), Lenkijoje šias pareigybes perėmė policijos kpt. Voigtas (*Voigt*), vėliau kpt. Rutschinskis (*Rutschinski*)[16]. Galima pridurti, kad batalionui buvo priskirtas vokiečių ryšių karininkas (dažniausiai turintis kapitono laipsnį) ir nedidelis, 4–6 žmonių, štabas. Pastarojo uždavinys – palaikyti ryšius su bataliono vadu ir rūpintis tiekimo reikalais. Ryšių karininko štabą sudarė: ryšių karininkas, sekretorius (leitenantas), kurio pagrindinis uždavinys buvo tiekimo reikalai, ir keli raštininkai (karininkai, puskarininkiai, eiliniai). Ryšių karininkas taip pat prižiūrėdavo skiriamas užduotis, sankcionuodavo dalinio vado įsakymą ar potvarkį. Paprastai lietuvių batalionuose buvo 1 aukšto rango ir 5–6 žemesnio rango vokiečių karininkai, o, pvz., baltarusių ir ukrainiečių batalionuose buvo 20–60 vokiečių iš kadrinio personalo. Svarbu paminėti ir tai, kad 1942 m. rugpjūčio mėn. batalionas Kaune buvo inspektuojamas Vokietijos Tvarkos policijos vado pavaduotojo gen. ltn. J. Kamptzo (*J. Kamptz*).

Reikia pastebėti, kad bataliono personalinė sudėtis formavimo laikotarpiu taip pat kito: pvz., tų pačių metų vasarą ir rudenį batalionas buvo papildytas lietuvių 6-ojo ir 251-ojo batalionų kariais, dalis bataliono sudėties buvo perkelta ir į lietuvių 254-ąjį batalioną[17], tik metų pab. buvo suformuota bataliono 4-oji kuopa. 1942 m. rugpjūčio 26 d. iš viso batalione buvo 21 karininkas, 88 puskarininkiai, 402 eiliniai (iš viso 511)[18]. Tenka konstatuoti, kad 1942 m. rudenį batalionas galutinai buvo suformuotas ir apmokytas.

Lietuvių batalionas vykdė vokiečių pavestas užduotis: saugojo karinės, strateginės ir ūkinės reikšmės objektus, sovietų karo belaisvius, žydus, darbo komandas, patruliavo miesto gatvėse ir vykdė besislapstančių karo belaisvių, žydų, partizanų paieškos ir persekiojimo, konvojavimo, transportavimo tarnybas Lie-

[15] Tvarkos policijos vado Lietuvoje plk. W. Denickes 1942 m. gegužės 25 d. ypatingas įsakymas, *LCVA*, f. R-659, ap. 1, b. 17, l. 320–322.

[16] Tvarkos policijos vado Lietuvoje plk. H. Hachtelio 1942 m. lapkričio 17 d. įsakymas, *LCVA*, f. R-1018, ap. 1, b. 93, l. 74–75; J. Mikšio 1944 m. lapkričio 26 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 22380/3, l. 11.

[17] J. Raškevičiaus 1950 m. sausio 29 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 17581, l. 51; Gen. št. plk. ltn. A. Špokevičiaus 1942 m. lapkričio 29 d. įsakymas Nr. 71, *LCVA*, f. R-1444, ap. 1, b. 20, l. 5; Kauno apygardos apsaugos dalių vado 1942 m. rugpjūčio 12 d. įsakymas Nr. 49, *ibid.*, l. 64–65; Tvarkos policijos vado Lietuvoje pavaduotojo mjr. F. Dungso 1942 m. rugsėjo 1 d. raštas, *ibid.*, f. R-1018, ap. 1, b. 93, l. 93.

[18] SS ir policijos vado Lietuvoje sudaryta lietuvių policijos batalionų dislokacijos schema, *LCVA*, f. R-1018, ap. 1, b. 102, l. 28.

tuvoje. Bataliono padaliniai dar iki išvykimo į Lenkiją vykdė specialius uždavinius Lietuvoje, kur prisidėjo prie vokiečių vykdytų represijų, holokausto.

Turimais duomenimis, 252-ojo bataliono padaliniai buvo panaudoti 1942 m. gegužės–rugpjūčio mėn. sovietų karo belaisvių darbo komandų apsaugai Kauno apskrities durpynuose. Teiktini tokie pavyzdžiai: 1942 m. gegužės mėn. Kaune vykdytoms tarnyboms buvo skirta 40 karių, kiekvienam kariui po 1 šautuvą ir po 30 šovinių, dar 30 atsargai[19]. Birželio 1–26 d. bataliono 2-oji kuopa Alytuje ir Jonavoje, birželio 1 d. – liepos 3 d. 14 karių grupė iš 2-osios ir 3-osios kuopų buvo priskirta Valkininkų apskrityse specialių uždavinių vykdymui (žudynėse nedalyvavo), Panevėžio ir Marijampolės apskrityse dirbančių sovietų karo belaisvių apsaugai, gruodžio mėn. Kaune IV ir IX fortų kalinių apsaugai[20].

Svarbu papildyti, kad nuo 1942 m. gegužės 20 d. iki birželio 20 d. j. ltn. Antanas Baltūsis su 36 kareiviais buvo išvykęs į Alytaus apylinkes, kur vykdė specialias užduotis prieš partizanus ir žydus. Nuo gegužės 30 d. iki birželio 27 d. j. ltn. Pranas Grinius su 27 kariais buvo išvykęs su specialiu uždaviniu į Jonavos apylinkes, kur buvo sugauti ir nužudyti pabėgę karo belaisviai, besislapstantys žydai. Žudynėse dalyvavo 252-ojo bataliono kariai, tačiau duomenų, kiek bataliono kariai nužudė sovietų karo belaisvių, žydų tautybės asmenų, nėra. Nuo gegužės 30 d. iki liepos 3 d. 252-ojo bataliono 4-osios kuopos padalinys, vadovaujamas j. ltn. Petro Šidagio, su 17 karių buvo išvykęs su specialia užduotimi į Valkininkų apylinkę, kur vykdė baudžiamąsias akcijas prieš pabėgusius bolševikų belaisvius ir žydus. Ten vienos operacijos metu buvo sugauti iš Vilniaus geto pabėgę trys žydų tautybės asmenys, kuriuos bataliono kariai sušaudė[21]. Šio bataliono kariams: j. ltn. A. Baltūsiui, j. ltn. Pr. Griniui, psk. J. Saldukui, psk. V. Sutkui, j. psk. A. Ūseliui, j. psk. J. Žarkūnui, j. psk. J. Kleizai, j. psk. A. Vyšniauskui ir 41 j. kareiviui Lietuvos apsaugos dalių ryšio karininkas pareiškė tarnybinę padėką už drąsų ir sumanų skirtų uždavinių įvykdymą. Tame pačiame įsakyme pareikšta padėka dar 8 kariams už sulaikymą pabėgusių sovietų karo belaisvių[22]. Nuo spalio 14 d. iki lapkričio 2 d. kpt. E. Počebutas specialia užduotimi su 80 karių buvo išvykę į Vilnių, kad iškraustytų lenkų ūkininkus iš savo ūkių ir saugotų šaudomus žydus. Kpt. E. Počebutas grįžęs iš komandiruotės parašė raportą paleisti jį į atsargą, o bataliono vadas mjr. B. Bajeričius kreipdamasis į vokiečių ryšių karininką paprašė, kad bataliono kariai tolimesnei panašaus pobūdžio nusikalstamai akcijai nebūtų skiriami[23].

---

[19] *Masinės žudynės Lietuvoje* (*1941–1944*), I d., Vilnius, 1965, p. 126.

[20] A. Bubnys, *min. str.*, p. 49.

[21] V. Kižio 1948 m. birželio 25 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47003/3, l. 22–23.

[22] Daugiau informuokime Tėvynę. Kauno apygarda, *Karys*, nr. 38 (1147), 1942, p. 7.

[23] A. Eidintas, *Žydai, lietuviai ir holokaustas,* Vilnius, 2002, p. 283; W. Benz, M. Neiss, *Judenmord in Litauen Studien und Dokumente*, Berlin, 1999, s. 7–182.

Bataliono vykdytos tarnybos Lenkijoje

1942 m. rugpjūčio 31 d. SS–Reichsfiurerio ir vokiečių policijos vado Heinricho Himmlerio (*Heinrich Himmler*) įsakymu visi policijos batalionuose ištarnavę keturias savaites karininkai ir kariai privalėjo duoti priesaiką. Iš pradžių prisiekdavo bataliono vadas, vėliau batalionas būdavo prisaikdinamas. Lietuvoje priesaikos iškilmėse privalėjo dalyvauti Lietuvos generalinės srities SS ir policijos bei Tvarkos policijos vadai, Lietuvos apsaugos dalių ryšių karininkas gen. št. plk. ltn. Antanas Špokevičius, kitoje valstybėje atitinkamų karinių ir policinių institucijų karininkai. Vadovaujantis 1942 m. spalio 15 d. Tvarkos policijos vado Lietuvoje įsakymu, prisaikdinimo tekstas atrodė taip: *Kaipo savisaugos* [apsaugos – aut. past.] *dalinių narys, prisiekiu būti ištikimas, narsus ir paklusnus. Taip pat visas savo tarnybines pareigas, ypatingai kovoje prieš tautas žudantį bolševizmą, atlikti sąžiningai. Už šią priesaiką esu pasirengęs aukoti savo gyvybę. Tepadeda man Dievas*[24]. Bataliono vadas iškilmių metu būdavo sutinkamas raportu, vadovybė apeidavo išrikiuotus dalinius. SS ir policijos vadas Lietuvoje pasakydavo kalbą, po kurios nuskambėdavo abiejų šalių himnai. Raportu apie priesaikos atlikimą (žodinė priesaika ir nustatytos rašytinės formos pasirašymas) baigdavosi karinės iškilmės – priesaikos davimas.

Spalio 26 d. lietuvių 252-ojo bataliono vadas prisiekė Lietuvos apsaugos dalių ryšių karininkui, batalionas Šančių kareivinėse – spalio 28 d.[25]. 1942 m. spalio 20 d. SS–Reichsfiurerio ir vokiečių policijos vado H. Himmlerio, spalio 26 d. Ostlando Tvarkos policijos vado įsakymais 252-ajam policijos batalionui buvo įsakyta vykti į Liubliną (Maidanekas, Lenkija), pakeisti tarnybas vykdžiusį lietuvių 2-ąjį (Vilniaus) batalioną, kuris tarnybas vykdė nuo 1941 m. lapkričio 15 d. – 1942 m. lapkričio 10 d.

Į Liubliną 252-asis batalionas atvyko 1942 m. gruodžio 19 d., kur buvo kariškai mokomas, o nuo 1943 m. vasario pab. buvo paskirtas vykdyti tarnybas Maidaneko koncentracijos stovyklos išorinėje apsaugoje.

Tenka pastebėti, kad Maidanekas–pavadinimas kaimo, kuris buvo nutolęs apie 2 km nuo Liublino miesto. 1940–1941 m. žiemą šioje vietovėje visi namai buvo nugriauti, o jų vietoje pradėti statyti barakai. Pirmasis pastatytas barakas buvo skirtas karo belaisviams. Teritorija, 1 km ilgio ir 800 m pločio, buvo apsupta dviejų eilių spygliuota viela, šalia kurios buvo išdėstyti 18 bokštelių. Juose pastoviai patruliavo vokiečių SS kariai. Lietuvių bataliono kariai dienos metu atliko sargybos tarnybas arčiau spygliuotosios vielos, nakties metu patruliavo

[24] Tvarkos policijos vado Lietuvoje plk. H. Hachtelio 1942 m. spalio 15 d. įsakymas, *LCVA*, f. R-1444, ap. 1, b. 20, l. 23.

[25] *Ibid.*, f. R-1018, ap. 1, b. 93, l. 51–53.

toliau nuo aptvertos teritorijos[26]. Koncentracijos stovyklą sudarė penki rajonai, kuriuose buvo karinių, administracinės ir ūkinės paskirties pastatų, dirbtuvių, o nuo 1942 m. joje buvo įrengtos dujų kameros ir krematoriumai[27]. Iš viso Maidaneke buvo daugiau nei 100 (144?) barakų, kuriuose pastoviai buvo kalinama apie 45 tūkst. kalinių[28]. Vyrai ir moterys buvo kalinami atskirai, t. y. atskiruose rajonuose, kuriuos skyrė spygliuota viela; vaikai buvo nužudomi iš karto[29]. Šioje mirties stovykloje kalėjo ir lietuviai iš Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo ir iš kitur. Negalutiniais duomenimis, iš viso Vokietijos lageriuose buvo kalinama apie 1 tūkst. lietuvių[30]. Per lietuvių batalionų tarnybos laiką Maidaneko koncentracijos stovykloje buvo nužudyta apie 300 tūkst. įvairių tautybių žmonių, iš kurių absoliuti dauguma žydai, sovietų karo belaisviai, čigonai ir t. t. [31].

Tenka pastebėti, kad Maidaneko stovyklos sargybą kasdien vykdė 30 bataliono karių (po 12–16 val., kartais 18 val.), dar 10 karių saugojo batų fabriką. Kiti saugojo kareivines arba ilsėdavosi[32]. Naktimis patruliuodavo ir budėdavo po 1–2 karius prie bokštelių. Taip pat bataliono kariai konvojuodavo kalinių darbo komandas žemės ūkio darbams, transportuodavo ir lydėdavo į Maidaneką vežusį kalinių transportą. Pvz., 1943 m. 1-osios kuopos būrys, kuriam vadovavo vrš. Antanas Pikūnas, iš Liublino į Maidaneką atvarė 5–6 tūkst. žydų.[33] Reikia pridurti, kad tuo metu (1943 m. liepos 28 d.) batalione buvo 14 karininkų, 29 puskarininkiai, 200 eilinių (iš viso 243)[34].

Lietuvių 252-ojo bataliono karių baudžiamosiose – filtracinėse bylose šio straipsnio autoriui nepavyko aptikti duomenų, susijusių su tiesioginiu dalyvavimu holokauste. Pvz., tai patvirtina ir bataliono kario J. Malinausko tardymo duomenys. J. Malinausko parodymuose teigiama, kad vykstant masinio naikinimo akcijoms Maidaneko koncentracijos stovyklos prieigose, konkrečiai 1943 m. rugsėjo mėn., lietuvių ir ukrainiečių batalionų kariai buvo uždaryti kareivinėse, iš kurių jiems nebuvo galima išeiti[35]. Tačiau šis epizodas komplikuotas dėl kelių priežasčių:

1) neatmestina galimybė, kad 252-ojo bataliono kariai, pvz., J. Malinauskas, tardymo metu galėjo nuslėpti kai kuriuos įvykius, susijusius su žudynėmis,

[26] V. Demenčiaus 1953 m. balandžio 16 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 8, b. 137, l. 185.

[27] A. Bubnys, *min. str.*, p. 45.

[28] G. Wigoder, *Majdanek,* The Holocaust, 3rd vol., Connecticut, 1997.

[29] J. Malinausko 1945 m. vasario 25 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P–18089, l. 131.

[30] A. Bubnys, *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944),* Vilnius, 1998, p. 300.

[31] V. Kižio 1948 m. birželio 25 d. tardymo protokolas, *LYA,* f. K-1, ap. 58, b. 47003/3, l. 24.

[32] A. Bubnys, *min. str.*, p. 49.

[33] A. Pikūno 1945 m. birželio 11 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P–19850, l. 39a–40.

[34] Lietuvių policijos 252-ojo bataliono sudėtis 1943 m. liepos 28 d., LCVA, f. R – 1173, ap. 4, b. 6, l. 144.

[35] A. Bubnys, *min. str.*, p. 50–51.

nes nuo pateiktų parodymų priklausė KGB verdiktas ir bausmė (laisvės atėmimo lageryje – 10, 25 m. arba mirties bausmė);

2) sunku sutikti ir su tuo, kad ukrainiečiai nebuvo įvelti į masinio naikinimo akcijas, nes karo belaisvių stovyklose kalėję sovietų karo belaisviai ukrainiečiai sudarė SS sargybinių dalinius (*SS–Wachmänner* arba *Trawniki männer*). Šie ne tik buvo naudoti karinėse kompanijose, bet ir koncentracijos stovyklų ir getų valymo operacijose Lenkijoje;

3) 2002 m. rugsėjo mėn. JAV Teisingumo departamento Specialiųjų tyrimų tarnyba (*OSI, Office of Special Investigation*)[36] buvo pradėjusi nagrinėti klausimą dėl JAV pilietybės atėmimo iš įtariamo karo nusikaltimais 81 metų lietuvio Idelfonso Bučmio, kuris buvo kaltinamas, kad 1942 m. gruodžio – 1943 m. lapkričio mėn. tarnavęs Maidaneko koncentarcijos stovyklos apsaugoje ir dalyvavęs sušaudant belaisvius (kalinius) netoli Liublino miesto[37]. Dėl lietuvių batalionų, konkrečiai 252-ojo, dalyvavimo Maidaneko koncentracijos stovyklos valymo operacijose sutinka ir kai kurie užsienio istorikai teigdami, kad batalionai ne tik atsakingi už šioje stovykloje, bet ir Krepiec miške įvykdytus nusikaltimus[38]. Turimomis žiniomis, 252-ojo bataliono kariai atliko tik sargybos tarnybas prie dujų kamerų, krematoriumų tiesioginio naikinimo metu Maidaneko mirties stovykloje[39].

Tenka konstatuoti, kad dujų kameros buvo sukurtos ne tik kaip veiksmingo naikinimo priemonės, bet taip pat ir moraliniams bei psichologiniams barjerams, kuriuos kariai patyrė šaudydami žmones Rytų fronte, sumažinti. Tokios priemonės, skirtos sunaikinti ištisas grupes, sukurtos ne tik sunaikinti fiziškai, bet ir neutralizuoti kaltės ir atsakomybės jausmą. Lietuvių 252-ojo bataliono karai, konkrečiu atveju Vladas Kižys, tardymų metu pripažįsta, kad sargybos tarnybas prie dujų kamerų buvo vykdomos du kartus[40], t. y. 1943 m.

---

[36] 1979 m. prie JAV Teisingumo ministerijos buvo įsteigtas Specialiųjų tyrimų skyrius (*Organization* (*Office*) of *Special Investigation, OSI*). OSI inicijuoja procesus, spręsdama, ar yra pagrindas atimti pilietybę iš asmenų, kurie imigruodami į šalį nuslėpė biografijos faktus, bendradarbiauja su įvairių šalių saugumo, teisėsaugos organais (informacija apie lietuvius OSI pasiekdavo ir iš KGB). Specialiųjų tyrimų skyriuje dirba teisininkai ir istorikai. Šiame tyrimų biure 1982–1987 m. yra dirbęs ir prof. Saulius Sužiedelis.

[37] R. Geleževičius, *Holokausto teisingumas ir restitucija Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę (1990–2003),* Vilnius, 2003, p. 86–87.

[38] Y. Arad, Belzec, *Sobibor, Treblinka – The Operation Reinhard Death Camps*, Bloomington and Indianapolis, 1987; E. B. Westermann, *Hitler`s Police Battalions: Enforcing Racial War in the East,* University Press of Kansas, 2005.

[39] V. Kižio 1948 m. birželio 25 d. tardymo protokolas, *LYA,* f. K-1, ap. 58, b. 47003/3, l. 24–25, (Stebėtojo byla (SB), l. 22, 25).

[40] SS ir policijos vado Liubline SS-Gruppenfiurerio Odilo Globocniko (*Odilo Globocnik*) vadovaujamoje Maidaneko koncentracijos stovykloje vidutiniškai 45 m^3 dydžio dujų kamerose buvo naudojamas anglies monoksido, vėliau hidrogeninio cianido nuodingosios dujos *Zyklon* ". Šios dujų piliulės ištirpdavo ore ir pripildydavo kamerą per kelias minutes.

spalio mėn. pab. ir po 1–2 savaičių – lapkričio mėn. Minėtam asmeniui vykdant sargybą prie dujų kamerų, pirmą kartą buvo nužudyta 250 žmonių, antruoju atveju – 200–250 žmonių. Sargybos tarnybas vykdė keturi lietuviai ir du vokiečių SS kariai su šunimis. Lietuviai kariai buvo ginkluoti šautuvais, turėjo po 15 šovinių, vokiečiai buvo ginkluoti automatiniais ginklais. Galima teigti, kad tuo metu lietuvių bataliono padalinių dienotvarkė tarnybos metu Maidaneko koncentracijos stovykloje atrodė taip: vieną dieną buvo vykdomos sargybos išorinėje koncentracijos stovyklos apsaugoje, antrą dieną – kalinių darbo komandų konvojavimo ir sargybos tarnybos, trečią dieną – sargybų tarnybos prie krematoriumų ir kalinių darbo komandų, ketvirtą dieną – prie dujų kamerų, penktą dieną – tarnyba geležinkelio stotyje, kada buvo atvežami nauji kaliniai (iš pradžių kaliniai buvo atvežami traukiniais iki Liublino stoties, iš kur juos veždavo į mažąją stovyklą, kuri buvo 0, 5 km nuo stoties, iš pastarosios į Maidaneko lagerį)[41]. Šeštą dieną vykdomos sargybos prie pagrindinio įvažiavimo į lagerį ir tvarkos palaikymo tarnybos užduotys, kada kaliniams buvo išduodami maisto daviniai (bulvės)[42].

Vykdytų tarnybų metu kito lietuvių bataliono sudėtis. Dėl karių dezertyravimo (pasinaudojus atostogomis, bataliono kariai grįždavo į namus ir ten pasilikdavo, pvz., 1943 m. liepos–rugsėjo mėn. iš bataliono dezertyravo 11 karių[43], kurių paieška ir bausmės skyrimas buvo SS ir policijos teismo kompetencijoje (*SS, Waffen–SS und Polizeigericht*)[44]. 1943 m. birželio mėn. dėl nusižengimų buvo suimti 22 bataliono kariai, 2 nusižudė[45]), artėjant sovietų armijai, sunkėjant tarnybos sąlygoms, tvyrant nuolatinei rizikai, stingant kovos idealo, griežtėjant vokiečių elgesiui su kariais, keitėsi ne tik bataliono sudėtis, bet ir augo vokiečių nepasitikėjimas. 1943 m. rugsėjo mėn. Maidaneko koncentracijos stovyklos vadovybė atsisakė lietuvių bataliono paslaugų, stovykloje palikdama tik šimtą bataliono karių, iš kurių 1944 m. birželio pab. dėl areštų, dezertyravimo, ligų ir pan. buvo likę 36 kariai[46]. Svarbu paminėti, kad dar 1944 m. liepos 7 d. lietuvių bataliono vadas raštu kreipėsi į vokiečių Tvarkos policijos vadą Lietuvoje, prašydamas batalioną grąžinti į Lietuvą, tačiau bata-

[41] J. Malinausko 1945 m. vasario 25 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P–18089, l. 129.

[42] V. Kižio 1948 m. birželio 25 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47003/3, l. 24–25.

[43] Vilniaus miesto policijos 2-osios nuovados viršininko – dezertyravusių karių paieška ir rezultatai, *LCVA*, f. R-691, ap. 1, b. 77, l. 27–376.

[44] SS-Reichsfiurerio ir vokiečių policijos vado H. Himmlerio 1942 m. rugsėjo 28 d. įsakymo vertimo į lietuvių kalbą nuorašas, *ibid.*, f. R-556, ap. 2, b. 19, l. 30.

[45] Lietuvių policijos 252-ojo bataliono vado mjr. B. Bajeričiaus 1943 m. liepos 6 d. raštas bataliono ryšių karininkui kpt. Rutschinskiui, *ibid.*, f. R-1173, ap. 4, b. 6, l. 164.

[46] Liublino koncentracijos stovyklos apsaugos skyriaus 1944 m. birželio 26 d. raštas 252-ajam batalionui, *ibid.*, l. 50.

lionas į Lietuvą nebuvo grąžintas[47]. Todėl dalis bataliono karių, likusių Maidaneke, 1944 m. liepos mėn., vadovaujamų ltn. Antano Ragausko, dezertyravo. Kitus liepos 24 d. – 25 d. stovyklos vietovėje suėmė sovietų armijos daliniai[48].

Bataliono štabas ir dalis bataliono karių 1943 m. rudenį netoli Pulavo (Liublinas), kur lietuvius tarnybų metu saugojo ukrainiečių formuočių kariai, perdislokuoti į Volką Profecką (*Wolka Profecka*). Galima teigti, kad vokiečių nepasitikėjimo lietuvių batalionu priežastis buvo lietuvių bataliono sudėties, nuotaikų kaita, dėl to batalionas buvo vokiečių ar kitų formuočių prižiūrimas ir saugojamas. Naujoje dislokacijos vietoje batalionas vykdė karinės, strateginės ir ūkinės paskirties objektų apsaugą, antipartizanines tarnybas, kurių metu nedalyvavo baudžiamosiose akcijose prieš civilius gyventojus. Dėl sovietų armijos puolimo lietuvių kariai buvo atitraukti į kairįjį Vyslos krantą, kur išbuvo priešakinėje fronto linijoje apie porą mėnesių. Vėliau jie buvo atitraukti į Radomą, kur išbuvo iki 1944 m. lapkričio mėn. Tenka pridurti, kad antipartizaninių užduočių ir kovų su sovietų armija metu žuvo apie 20 bataliono karių. Po kiek laiko dalis 252-ojo bataliono karių kovojo su partizanais Šiaurės Jugoslavijoje 19-ojo vokiečių policijos pulko sudėtyje. 1945 m. gegužės pr. pulkas traukėsi į Austriją ir netoli Klagenfurto pasidavė anglų pajėgoms[49]. Dalis buvusių batalionų karių patekę į amerikiečių, anglų nelaisvę, po karo pasitraukė į Vakarus ir liko gyventi laisvajame pasaulyje. Kita dalis karių buvo repatrijuoti, pateko į sovietų nelaisvę ir turėjo pereiti sovietinius filtracijos-profilaktikos, Gulago lagerius[50, 51], buvo nuteisti 10 ir 25 m. kalėjimo arba mirties bausme.

Ir dar kelios dėmesio vertos pastabos. Yra duomenų, kad 252-ojo bataliono kariai dalyvavo Varšuvos, Treblinkos getų išorinėje apsaugoje.[52] Teiktinas

---

[47] R. Zizas, Lietuvos savisaugos (apsaugos) batalionų nuostoliai Vokietijos – SSRS karo metu (1941–1945), *Karo archyvas*, nr. 19, Vilnius, 2004, p. 253.

[48] A. Ragausko 1947 m. spalio 22 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 22380/3, l. 190; 1944 m. liepos mėn. sovietų vadovybei užėmus Maidaneką, čia buvo vežami lenkų Armijos Krajowos karo belaisviai (*Armia Krajowa* 1942–1945).

[49] A. Bubnys, *min. str.*, p. 51–52.

[50] Gulag (*Главное управление лагерей*) – NKVD-MVD Vyriausioji lagerių valdyba. 1945 m. išlaisvintieji ar repatrijuoti karo belaisviai buvo įjungiami į darbo batalionus ir išsiunčiami į pastovias darbo vietas anglies kasyklose, dirbo miško pramonėje tolimiausiuose SSRS vietovėse.

[51] Iki 1945 m. vasaros SSRS teritorijoje veikė apie 43 specialūs ir 26 profilaktikos-filtracijos lageriai, Vokietijos teritorijoje ir Rytų Europos šalyse – apie 74 profilaktikos-filtracijos lageriai ir 22 surinkimo-persiuntimo punktai. 1944–1945 m. laikotarpyje buvo išlaisvinta apie 100 tūkst. repatriantų, likusių kalėti dar apie 42–45 tūkst. žmonių. Iš viso į SSRS buvo repatriuota apie 1 mln. 866 tūkst. karo belaisvių ir apie 3, 5 mln. civilių, atsisakiusiųjų grįžti buvo apie 450 tūkst., tame tarpe ir apie 160 tūkst. karo belaisvių, О. С. Смыслов, *Проклятые легионы. Изменики Родины на службе Гимлера. Военные тайны XX века*, Москва, 2006, с. 482.

[52] A. Eidintas, *min. veik.*, l. 282; J. L. Ready, *The forgotten Axis. Germany's partners and foreign volunteers in World War II*, Jefferson, 1987, p. 348.

toks pavyzdys: 1943 m. sausio mėn. vokiečių SS ir žandarmerija, kartu su latvių, lietuvių, baltarusių ir ukrainiečių kariais, dalyvavo suvarant ir konvojuojant žydus Varšuvos gete[53]. Išgyvenę Treblinkos pragarą kaliniai liudija, kad vokiečių SS ir policijos batalionų kariai, žandarmerijos dalys, lietuvių, latvių[54], ukrainiečių formuotės, lenkų policija (*Polnische Polizei* arba *Granatowa Policja*)[55] dalyvavo Varšuvos ir Treblinkos getų apsaugoje ir holokausto politikoje[56]. Tenka pridurti, kad Vokietijos okupuotoje Lenkijoje (Travnikuose) lietuviai lankė koncentracijos stovyklos sargybinių kursus[57,58], Varšuvos gete vykdė kratas, areštus, dalyvavo geto gyventojų transportavime į Treblinką ir kitas darbo ir koncentracijos stovyklas, naikinimo akcijose[59]. Vienas iš Varšuvos geto likviduotojų SS-Brigadefiureris Jürgenas Stroopas (*Jürgen Stroop*) vokiečių talkininkus apibūdino taip: *Iš esmės tai buvo latviai, lietuviai, baltarusiai ir ukrainiečiai. Apmokydavo juos SS Ausbilgungslager* [karių parengimo stovykloje – aut. past.] – *Travnikuose prie Liublino. Ne geriausi kariai, nors nacionalistai ir antisemitai. Jauni, dažniausiai neturintys vidurinio išsilavinimo, laukinės kultūros, linkę į apgavystes. Bet paklusnūs, fiziškai ištvermingi ir negailestingi priešui*[60]. Yra

---

[53] J. L. Ready, *min. veik.*, p. 212–213, 265; J. F. Steiner, *Treblinka*, New York, 1967, p. 270.

[54] Tyrimo autoriaus duomenimis, tai galėjo būti latvių policijos 22-asis, 272-asis batalionai.

[55] Šią policinę formuotę sudarė keliolika tūkstančių narių, pvz., 1942 m. apie 14 tūkst., Cz. Madajczyk, *Faszyzm i okupacje: 1938–1945. Wykonywanie okupacji przez państwa Osi w Europie,* t. 2, Paznań, 1984, s. 104.

[56] S. Willenberg, *Revolt In Treblinka*, Warsaw, 1992; E. Weinstein, *Quenched Steel. The Story of an Escape From Treblinka*, Jerusalem, 2002, p. 68–69.

[57] 1941 m. pab. Travnikuose (Lenkija) buvo įkurtas darbo koncentracijos lageris, kuriame buvo kalinama apie 200 tūkst. žmonių. Šio lagerio kaliniai daugiausiai siuvo uniformas. 1943 m. čia organizuoti sargybinių – instruktorių apmokymai, mokykla skirta sargybiniams (*Wahmann*), kuri nuo 1943 m. rugpjūčio 13 d. buvo pavaldi lagerio komendantui (Travnikų lagerio komendantais ir mokyklos viršininkais buvo: SS-Sturmanfiureris Karlas Streibelis (*Karl Streibel*), SS-Hautsturmfiureris Antonas Burgeris (*Anton Burger*), nuo 1944 m. vasario mėn. SS-Standartenfiueris Karlas Ramas (*Karl Ram*)). Per 2 metų mokyklos egzistavimą buvo paruošta apie 5 tūkst. sargybinių. Travnikuose buvo mokoma rikiuotės, šaudymo, konvojavimo, sargybos tarnybų. Sargybiniai suskirstyti į 4 batalionus, po 4 kuopas kiekviename. Baigę šią mokyklą, sargybiniai kuopomis ir būriais buvo išskirstyti po koncentracijos stovyklas suteikiant laipsnius (*wahmann, rottenwachmann, oberwachmann, gruppenwachmann, obergruppenwachmann*), o dalinys vadinosi SS-sargybiniai (*SS–Wachmannshaft*). Kartais sargybiniai vykdė miestų arba vietovių apsaugą, antipartizaninės tarnybas. Pvz., dvi kuopos sargybinių, sudarytų daugiausia iš latvių, lietuvių ir ukrainiečių, vykdė Liublino miesto apsaugą.

[58] *http://209.85.135.104/search?q=cache:0nOV0Eh3FacJ:bulk.resource.org/courts.gov/c/F3/441/441.F3d.32.*

[59] R. Geleževičius, *min. veik.*, p. 86; Į Lietuvą išsiunčiamas nacių rengtose žudynėse dalyvavęs lietuvis, *http://www.lrytas.lt*, 2007 m. rugpjūčio 17 d.; Deportuojamo nacių bendradarbio ateitis Lietuvoje neaiški, *http://www.lrytas.lt*, 2007 m. rugpjūčio 17 d.

[60] V. Berenis, *Kultūros intarpai istorijoje*, Vilnius, 2007, p. 88.

žinoma, kad lietuvių batalionų kariai po tarnybos Maidaneko koncentarcijos stovyklos išorinėje apsaugoje dalyvavo ir Hersbruko priverstinio darbo stovyklos apsaugoje (konkretus Juozo Guzulaičio pavyzdys)[61].

Išvados

Lietuvių policijos 252-asis batalionas, kaip savarankiškas vienetas, veikė nuo 1942 m. gegužės iki 1944 m. lapkričio mėn. Bataliono karių istoriją galima suskirstyti dviem aspektais: 1) bataliono vykdytos tarnybos Lietuvoje ir 2) bataliono vykdytos tarnybos Lenkijoje.

Pirmuoju aspektu vertinant bataliono istoriją tenka pastebėti, kad batalionas Lietuvoje daugiausia vykdė karines – policines tarnybas prie karinių, strateginių, ūkinių objektų, buvo vokiečių panaudotas sovietų karo belaisvių, žydų, darbo komandų apsaugai, persekiojo besislapstančius karo belaisvius, žydus, partizanus, vykdė paieškos, konvojavimo, patruliavo tarnybas Lietuvoje.

Antrasis aspektas susijęs su bataliono tarnybomis Maidaneko koncentracijos stovyklos vidinėje ir išorinėje apsaugoje. Lietuvių policijos 252-asis batalionas dalyvavo konvojavimo, transportavimo, darbo komandų, stovyklos išorinėje apsaugoje. Bataliono karai atliko apsaugos tarnybas prie dujų kamerų ir krematoriumų. Nėra duomenų, liudijančių lietuvių bataliono dalyvavimą tiesioginėje holokausto politikoje, kurioje daugiausiai prisidėjo Hamburgo 101-asis vokiečių rezervinis policijos batalionas. Taip pat batalionas dalyvavo susidūrimuose su lenkų partizanais ir sovietų armija, dalis karių dalyvavo Treblinkos, Varšuvos geto išorinėje apsaugoje.

Kita dalis bataliono karių dezertyravo, buvo suimti sovietų ar, priskirti vokiečių daliniui, pateko į anglų nelaisvę. Būtent pastarieji po karo pasitraukė į Vakarus. Kiti pateko į sovietų nelaisvę ir buvo nuteisti dešimtis metų kalėjimo ar lagerio arba mirties bausme.

[61] R. Geleževičius, *min. veik.*, p. 84.

Andriejus Stoliarovas

THE 252nd LITHUANIAN AUXILIARY POLICE (SECURITY) (KAUNAS) BATTALION. UNKNOWN HISTORY FRAGMENT OF BATTALION

Abstract

The present article discusses the activities of the 252nd Lithuanian auxiliary police (security) (Kaunas) battalion during the period of 1941–1945.

The 252nd police (security) battalion was formed in the autumn of 1942 and existed as an independent unit to November of 1944. Some of its soldiers continued their service in the German police units until the end of the war. During its existence, the battalion went duties in Lithuania and Poland. The battalion participated in the following activities: guarding of military, strategic and economic objects; persecution, conveying and guarding of the Jews and the Soviet prisoners of war; taking part in the military actions against the Soviet army and in anti – guerrilla actions (in Poland) without sustaining great losses; operating in Holocaust policy, especially in Majdanek (assisted the Germans to arrest and convey the Jews; guarded the imprisoned and the territory during the mass massacre; guarded the ghettoes and concentration camps and convicts near crematories and gas chambers).

Gauta: 2008 04 29